

УДК 373.5:268

Жуковський В. М.

ЕТАПИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ У ДЕРЖАВНИХ СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано основні етапи запровадження предметів духовно-морального спрямування в систему закладів середньої освіти України. Проаналізовано зміст, забезпеченість педагогічними кадрами, засоби навчання, осередки, визначено законодавчу вмотивованість цього процесу на кожному з етапів. Висвітлено хід викладання предметів духовно-морального спрямування – від спорадичного до справи державної ваги.

Ключові слова: духовно-моральне виховання, середня школа, етап духовно-морального виховання, підготовка вчителів із предметів духовно-морального спрямування.

Жуковский В. М. Этапы внедрения предметов духовно-морального направления в государственных средних общеобразовательных учреждениях Украины

В статье проанализированы основные этапы внедрения предметов духовно-морального содержания в систему средних общеобразовательных школ Украины. Проанализировано содержание, обеспеченность педагогическими кадрами, средства обучения, учебные центры, определено законодательную мотивированность этого процесса на каждом этапе. Отражен ход преподавания предметов духовно морального содержания – от спорадических курсов – к делу государственной важности.

Ключевые слова: духовно-моральное воспитание, средняя школа, этап духовно-морального воспитания, подготовка учителей предметов духовно-морально-го содержания.

Zhukovsky V. M. Stages of introduction of subjects of spiritual and moral contents in the state secondary schools

The article deals with the basic stages of the courses of spiritual and moral education into the educational system of secondary education of Ukraine. The contents, teachers' training, means of teaching, university centers are analyzed, tendencies of its development, ideas and legislative foundations of this process are determined on each stage. The process of teaching subjects of spiritual and moral contents from the sporadic courses to the deed of state importance is reflected.

Keywords: a spiritual and moral education, a secondary school, a stage of spiritual and moral education, training of teachers of moral and spiritual education.

Після проголошення незалежності України комуністичне виховання в державних школах було відкинуте. У виховному процесі нашої держави виник вакуум, який почав заповнюватися християнським вихованням [16, с. 4]. Цій меті слугувало викладання предметів духовно-морального спрямування, які почали поширюватися у вітчизняних школах від початку 1991 року. Виховання на християнських моральних цінностях здійснювалося спочатку у школах Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей, оскільки у цих регіонах на той час ще збереглися християнські традиції, які у відкритій і загаль-

нодоступній формі існували до 1945 року [34, с. 21]. У той період на Галичині у кожній школі викладався курс релігії, крім того, сім'я була чи не основним інститутом релігійного виховання суспільства. Навіть під час німецької окупації Галичини релігія продовжувала викладатися в школах. Радянська влада тут панувала лише упродовж трохи більше сорока років, а не 70 років, як на Східній Україні. Тому в Галичині до часів незалежності України збереглася християнська інтелігенція, яка могла підготувати програми, посібники, сформувані педагогічні кадри для викладання предметів духовно-морального спрямування в державних школах [34, с. 214].

З часом процес духовно-морального виховання поглибився й розширився на Схід, Південь і Північ України. Сьогодні предмети духовно-морального спрямування у складі курсів “Основи християнської етики”, “Християнська етика в українській культурі”, “Етика: Духовні засади”, “Християнська етика і біблійна історія” викладаються у всіх областях України, включаючи Автономну республіку Крим [34, с. 64]. На цих курсах учні довідуються про Бога як Творця неба, землі та людини, всього видимого й невидимого, Бога як Джерела моральних цінностей, вивчають десять Заповідей Божих, інші важливі світоглядні питання, висвітлені з позицій релігійного світогляду, проте без нав'язування учням світоглядних засад якоїсь окремої релігії, як-то визначено законодавством України про свободу віросповідання, а саме – ст. 35 Конституції України [16, с. 41].

У нашій статті робиться спроба узагальнити процес духовно-морального виховання в Україні, виокремити його етапи, проаналізувати зміст, наявність педагогічних кадрів, засоби навчання та винести найважливіші уроки з цього процесу.

На першому етапі (1991 – 1992рр.) відбувалося стихійне здійснення духовно-морального виховання у державних школах різних регіонів України. Після проголошення незалежності України в суспільстві розпочався справжній духовно-релігійний “бум”, духовне відродження, – і в багатьох державних школах здійснювалося викладання предметів духовно-морального спрямування, які мали різні назви: “Біблія”, “Біблієзнавство”, “Християнська мораль”, “Катехизація” тощо. Викладалися ці предмети в школах за самостійно створеними програмами або й без них, це були переважно священнослужителі греко-католицької церкви та меншою мірою представники православних церков, учителі, катехити, а також місіонери з-за кордону тощо [34, с. 145].

На першому етапі духовно-моральне виховання здійснювалося переважно для учнів трьох Західних областей – Львівської, Івано-Франківської й Тернопільської, які ознайомлювалися переважно з елементами катехизму. Значну роль у викладанні катехизму у трьох Західних областях України відіграла монахиня Луїза Цюпа, яка за дорученням кардинала Ахіле Сільвестріні та з повноваженнями папської ради прибула в Україну з Бразилії, щоб запровадити християнське виховання у Східній Європі. Таким чином реалізовувався задум Папи Іоанна Павла II про формування релігійної свідомості у Східній Україні [34, с. 215].

На першому етапі викладання предметів духовно-морального спрямування відчувався великий дефіцит кадрів та засобів навчання: навчальних програм, посібників, наочності. У процесі навчання в середніх загальноосвітніх школах Західної України використовувалися кольорові посібники для вчителя та для учнів “Христос – наш Учитель”, підготовлений педагогами-християнами Бразилії українською мовою й надісланий в Україну безкоштовно [16, с. 21].

Вирішальну роль у процесі катехизації школярів відіграло місцеве духовенство греко-католицької церкви на чолі з о. д-ром Мироном Бендиком, а представники інших конфесій займали певний час очікувальну позицію й почали активно долучатися до цього процесу пізніше, з 1995 року.

На другому етапі (1992 – 1995) розпочалося організоване здійснення духовно-морального виховання в Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях.

У 1992 році відомим дисидентом, поетесою, народним депутатом України, начальником Львівського обласного управління освіти Іриною Калинець було підписано наказ “Про запровадження в середніх загальноосвітніх школах факультативного курсу “Основи християнської моралі” в 5-7 класах”. Із цією метою у вересні 1992 року було запроваджено експериментальну підготовку вчителів християнської етики на базі Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти [16, с. 22]. До курсів було залучено 50 учителів. Курси тривали 3 тижні. Учителі вивчали такі предмети як “Святе Письмо”, “10 заповідей Божих”, “Св. Таїнства”, “Літургійний рік”, “Історія християнської Церкви”, “Християнська етика”. Першим методистом із основ християнської моралі була Антоніна Калашник – автор численних методичних брошур і посібників.

Було здійснено програмне забезпечення. Так, у 5 класах викладалися Божі Заповіді. У 6 класах учні вивчали Притчі Ісуса Христа. Програму для 5 класу розробляла катехит-психолог Марія Якимець. Програму для 6 класу укладали кандидат фізико-математичних наук, науковий співробітник Інституту прикладних проблем механіки і математики Огірко О. В., старший науковий співробітник Інституту конденсованого середовища Гривнак Н. Я. Над програмою для 7 класу працювала спільна група під керівництвом с. Луїзи Цюпи, о. Мирона Бендика і с. Любомири Надич. Як навчальну літературу використовували посібники з катехизації, морального вчення Церкви [30, с. 5].

У 1993-1994 рр. курси підготовки учителів очолила сестра Луїза Цюпа. Тривалість курсів збільшилася до 1 місяця. Навчальний план передбачав 1400 год. На курсах учителі вивчали 10 навчальних предметів. Серед них – “Вступ до Старого і Нового Заповітів”, “Християнська філософія”, “Антропологія”, “Катехизис”, “Літургійний рік”, “Християнська педагогіка”. До 1997 року в Львівській області готували вчителів-катехитів [30, с. 5 – 6].

У 1992-1993 рр. у Рівненській області розпочалася активна підготовка вчителів “Християнської етики”. На базі Рівненського обласного краєзнавчого музею було організовано 2-тижневі курси для 100 вчителів Рівненської області. До викладання на цих курсах було залучено співробітників відділу релігії Рів-

ненського краєзнавчого музею, а також представників різних християнських конфесій [16, с. 22].

У 1994 році була відкрита Острозька академія, правонаступниця славнозвісної Острозької академії XVI-XVII століття, викладачі якої здійснили переклад і видрук Острозької Біблії, першої в Європі, яка була перекладена з оригінальних джерел. Відновлена Острозька академія відразу активно прилучилася до пропаганди християнських моральних цінностей.

В 1995 році на базі Острозької академії було проведено першу в Україні на базі державного вищого навчального закладу Міжнародну наукову конференцію “Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України”. Ця конференція започаткувала системну багаторічну роботу з духовно-морального виховання молодого покоління в пострадянській Україні [16, с. 5].

Це сталося всього через чотири роки після падіння ідеалів комуністичного виховання, сформованих радянською владою упродовж сімдесяти років свого існування.

На третьому етапі (1996 – 1997 рр.) відбувалося розширення та поглиблення процесу викладання предметів духовно-морального спрямування в різних областях України. У 1996 році Острозька академія продовжувала проведення щорічних Міжнародних науково-практичних конференцій (на основі християнського віровчення), присвячених духовно-моральному вихованню молодого покоління, готуючи державну та наукову еліту, а також педагогів і батьків до сприйняття й використання християнських моральних цінностей [34, с. 8].

У 1997 році курс “Основи християнської моралі” отримав серйозну підтримку на регіональному рівні в Західних областях України. Так, глави трьох обласних держадміністрацій Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей прийняли спільну історичну ухвалу “Про обов’язкове введення християнської етики в 1-11 класах середніх загальноосвітніх шкіл”. Ухвала була прийнята з нагоди 1000-ліття хрещення Київської Русі. Вона дозволила розширити процес викладання “Християнської етики” на всі школи трьох областей, стимулювала до цього спільноти інших областей і сприяла навчально-методичному та професійному забезпеченню духовно-морального виховання шкільної молоді, враховуючи, що на той час уже було підготовлено відповідну кількість учителів християнської моралі [16, с. 12].

Вищезгадана ухвала мала серйозне підґрунтя. Фактично для кожної школи трьох Західних областей України було підготовлено щонайменше одного вчителя християнської моралі. Вчителі за результатами курсової підготовки тривалістю 1400 год. отримували відповідні дипломи й посвідчення, в яких було записано “Учитель має право викладати християнську мораль і культуру”.

Для викладання “Християнської етики” було укладено навчальну програму, підписану чотирма ієрархами традиційних християнських церков: владикою Августином (УПЦ), владикою Андреем (УПЦ-КП), владикою Макарієм (УАПЦ) та єпископом-помічником Любомиром (УГКЦ) [13], [14].

На четвертому етапі (1998 – 2005 рр.), що відзначався державною підтримкою курсів духовно-морального спрямування, в освітню систему школи від-

булося впровадження обов’язкового курсу “Етика” й факультативного курсу “Етика: Духовні засади” [2]. У 1997-1998 н. р. на базі Острозької академії за підтримки Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти розпочалася регулярна підготовка вчителів-волонтерів до викладання “Основ християнської етики” [34, с. 6]. Спочатку підготовка педагогічних кадрів здійснювалася на одномісячних курсах за активної участі й допомоги Олега Васильовича Огірка, методиста Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Далі в Острозькій академії було створено факультет заочної форми навчання “Християнської етики”, на якому вивчалася близько сорока предметів богословсько-філософського та психолого-педагогічного циклів.

Процес викладання предметів духовно-морального спрямування в Рівненській області був активно підтриманий обласною радою. Так, 24 січня 2000 р. була прийнята ухвала Рівненської обласної ради “Про запровадження курсу “Основ християнської етики” в загальноосвітніх школах Рівненщини” [38, с. 164]. Ця ухвала відкрила двері середніх шкіл для викладання “Основ християнської етики”. За участю педагогів Львова та місцевих викладачів на базі Острозької академії та Рівненського інституту післядипломної педагогічної освіти були підготовлені вчителі, які почали викладати курс “Основ християнської етики” в школах. Для навчальних цілей використовувалася Львівська навчальна програма та посібники, розроблені в Західних областях України.

Наприкінці 90-х років XX ст. в Острозькій академії були відкриті державні спеціальності – бакалавр “філософії” та магістр “релігієзнавства” для підготовки вчителів та викладачів курсів духовно-морального спрямування для середніх навчальних закладів України. Процес навчання та викладання носив міжконфесійний характер, з цією метою було залучено представників різних християнських конфесій [38, с. 164]. У цей період в Острозькій академії було підготовлено до друку перші посібники для вчителів “Християнської етики” за участю самих учителів [38, с. 98].

У 2001 році було відкрито Український католицький університет, який став серйозним науковим підґрунтям для викладання предметів духовно-морального спрямування [36, с. 4]. У 2004 р., на 13 році незалежності України до процесу духовно-морального виховання шкільної молоді долучилася столиця України м. Київ. У Києві в експериментальному навчальному закладі під назвою “Український навчальний коледж ім. Сухомлинського” (ЗОШ № 272) розпочалося викладання предмету “Етика: Духовні засади” [2], [3], [4] силами педагогів цього навчального закладу під керівництвом директора школи кандидата педагогічних наук, члена-кореспондента академії НАПН. Для навчально-методичного забезпечення процесу викладання предмету “Етика: Духовні засади” були підготовлені навчально-методичні посібники.

На початку XXI століття процес духовно-морального виховання в Україні був підтриманий на найвищому рівні. Так, 8 липня 2005 р. Президент України В. Ющенко своїм указом дав доручення №1-1/657 щодо подолання морально-духовної кризи українського суспільства, поєднання зусиль держави,

громадянського суспільства та Церкви у створенні високодуховного виховного середовища, забезпечення морально-етичного виховання учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах країни [38, с. 47]. На виконання указу Президента України Міністр освіти і науки С. Ніколаєнко 26 липня 2005 р. підписав відомий історичний наказ № 437 “Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства” [38, с. 48]. На той час у 17 областях України, містах Києві та Севастополі – загалом у 4020 загальноосвітніх навчальних закладах, що становило 19,4% від загальної кількості – вивчалися предмети духовно-морального спрямування. Відповідно, вивченням цих предметів було охоплено близько 356 000 учнів, що складало 7% від загальної кількості молодого покоління Української держави. В наказі, зокрема, йшлося про те, що з метою дотримання ст. 35 Конституції України щодо “права кожного на свободу світогляду і віросповідання”, надати батькам право вибору вивчення дітьми, починаючи з 2005/2006 н. р. предмета “Етика” у 5-6 класах або факультативних курсів морально-етичної проблематики, що апробуються в регіонах, за умови кадрового та навчально-методичного забезпечення з відповідним грифом Міністерства освіти й науки України. У 2005 році було введено обов’язкий курс “Етика” для 5-6 класів загальноосвітніх шкіл, який потіснив предмети духовно-морального спрямування, так що вони були переведені в розряд факультативних [2], [3], [4].

Для стимулювання фахової підготовки учителів із предметів духовно-морального спрямування, інформування широкої громадськості у 2005 р. на базі Острозької академії розпочався щорічний фестиваль “Учитель року з предметів духовно-морального спрямування”, який привернув значну увагу вчителів фах і став традиційним [38, с. 52].

На п’ятому етапі, що триває з 2006, спостерігається значна державна підтримка дисциплін духовно-морального спрямування, а також запровадження в шкільну систему факультативних курсів “Християнська етика в українській культурі” та “Біблійна історія та християнська етика”. На цьому етапі відбувся своєрідний “прорив” у програмному забезпеченні процесу викладання предметів духовно-морального спрямування. У 2006 році, на 15 році незалежності України, колективами Українського католицького університету та Острозької академії було укладено спільну програму з “Основ християнської етики” для 5-6 класів, яка отримала гриф МОН України “Рекомендовано” й дала можливість авторам укласти підручники з “Основ християнської етики”. Так завершився багаторічний період із розробки спільної, погодженої всіма християнськими конфесіями та МОН України програми для курсів духовно-морального спрямування [13], [14].

У 2006 році до процесу духовно-морального виховання шкільної молоді активно прилучився Київський університет ім. Б. Грінченка, де почав розроблятися курс “Християнська етика в українській культурі” [31]. У 2006 році християнські моральні цінності почали викладатися у державних школах столиці України – Києва. 16 червня 2006 року Головне управління освіти й науки Київської міської державної адміністрації видало наказ № 149 “Про запровадження проекту” й започаткувала епоху активної діяльності за повернення в

навчально-виховний процес християнських моральних цінностей. У 2006-2007 н. р. в апробації цього проекту серед учнів початкових класів узяло участь 100 загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва.

На цьому етапі було чимало зроблено для підготовки навчально-методичного забезпечення нового покоління предметів духовно-морального спрямування. У 2007 році в Острозькій академії розпочалася активна підготовка навчально-методичних комплексів з основ християнської етики для 5-6 класів державної загальноосвітньої школи. Для цієї мети було залучено низку кваліфікованих фахівців-практиків з різних навчальних закладів України, представників різних конфесій, які походили із різних областей України. В результаті копіткої праці було підготовлено перші в Україні навчально-методичні комплекси для 5-6 класів з “Основ християнської етики”, що склалися із комплекту для учителя і учня: із підручника для учня, робочого зошита та хрестоматії. Перший навчально-методичний комплекс із “Основ християнської етики” для 5 класу було випущено за фінансової підтримки Патріарха Київського і Всієї Руси-України Філарета [20], [21], [22], [23], [24].

Зважаючи на те, що в Україні відсутні конкурси та олімпіади для учнів, які вивчають предмети духовно-морального спрямування на державному рівні, з метою популяризації курсів духовно-морального спрямування у 2007 році на базі Острозької академії започатковано Всеукраїнський фестиваль “Юні знавці Біблії”, який став щорічним [38, с. 64].

У 2010 році, на 19 році незалежності України, в результаті тривалої праці численного колективу у складі науковців та вчителів-практиків різних конфесій та регіонів України представників духовенства, було підготовлено програму з “Основ християнської етики” для 1-4, 7-11 класів, яка отримала гриф МОН України “Рекомендовано”. Цю програму підтримали усі 10 християнських конфесій України [13], [14].

21 грудня 2010 року було прийнято Програму духовно-морального курсу для учнів 1-11 класів “Біблійна історія та християнська етика”, яку написав авторський колектив під керівництвом архієпископа Полтавського й Миргородського Филипа. Її рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист 1/11-11629 від 21 грудня 2010 року) [10].

У 2010 році до процесу духовно-морального виховання долучився Державний вищий навчальний заклад “Університет менеджменту освіти”.

У 2012 році Міністерством освіти і науки, молоді та спорту запропоновано вилучити обов’язковий курс “Етика” з навчального плану загальноосвітньої школи, а “зекономлений” час – навчальні години – планується віддати для курсів із іноземної мови та інформатики.

Висновки. Таким чином, відразу після розпаду СРСР у державних школах України, спочатку переважно в Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях, а потім в усіх інших областях України, почали викладатися предмети духовно-морального спрямування, що засвідчило їх високий потенціал і відданість українців християнству, а також важливість сім’ї у збереженні християнських цінностей. Важливою передумовою викладання предметів ду-

ховно-морального спрямування стала роль базових вищих навчальних закладів: Національного університету “Острозька академія”, Українського Католицького Університету, Київського університету ім. Б. Грінченка, а також Київського коледжу ім. В. Сухомлинського, співпраця між християнськими конфесіями, наявність і активність християнської інтелігенції. Важливою в цьому процесі стала організаційно-правова підтримка регіональних громад, обласних адміністрацій і рад Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Рівненської та Волинської областей, керівництва держави, МОН України.

Важливою стала участь низки університетів у духовно-моральному вихованні молоді: Національного університету “Острозька академія”, Українського католицького університету, Київського університету ім. Бориса Грінченка, Державного вищого навчального закладу “Університет менеджменту освіти”.

Фактично без державного фінансування за народною ініціативою було укладено навчальні програми, підготовлено й видруковано підручники з предметів духовно-морального спрямування. На тлі загального падіння духовності в США та Європі матеріально небагата Україна демонструє усьому світові свою духовну силу, відданість християнству, віру в Бога.

Використана література:

1. Богуш А. М., Сучок В. Є., Уроки духовності дітям. – Одеса: Друк, 2007. – 198 с.
2. Данилевська О., Пометун О., Етика: Підруч. для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 192 с.
3. Данилевська О. Етика: Робочий зошит для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: “Літера ЛТД”, 2005. – 80 с.
4. Данилевська О. Етика: Робочий зошит для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: “Літера ЛТД”, 2006. – 80 с.
5. Добош Г. Основи християнської етики. Хочу пізнавати світ: робочий зошит для 1 класу загальноосвітніх закладів / Г. Добош. – Львів: Світ, 2010. – 68 с.
6. Добош Г. Основи християнської етики. Живу і навчаюсь у родині: навчальний посібник для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Г. Добош. – Львів: Світ, 2010. – 88 с.
7. Добош Г. Основи християнської етики. Живу і навчаюсь у родині: робочий зошит для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Г. Добош. – Львів: Світ, 2010. – 60 с.
8. Добош Г. Основи християнської етики. Робочий зошит. 5 клас. – Львів: Світ, 2010. – 64 с.
9. Добош Г. Основи християнської етики. Робочий зошит. 6 клас. – Львів: Світ, 2009. – 64 с.
10. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: [програма з духовно-морального виховання дошкільників; навчально-методичний посібник]/Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є.; за ред. В. М. Жуковського. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. – 184 с.
11. Етика. 6 клас. – Х.: Вид. група “Основа”, 2006. – 192 с.
12. Жуковський В. М., Петровський В. В., Макогнюк С. В. Музика і спів на уроках християнської етики. Навчально-методичний посібник для учнів 5-6 класів. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2009. – 174 с.
13. Жуковський та ін. Основи християнської етики. 1-4 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. – К., 2011. – 48 с.
14. Жуковський та ін. Основи християнської етики. 5-11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. – К., 2011. – 64 с.

15. Ковровський І. Г., Мартиненко Л. А., Біблійна історія та християнська етика. 1 клас: Робочий зошит учня. – Біла Церква. Вид.: О. В. Пшонківський, 2008. – 36 с.
16. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції. Виховання дітей дошкільного віку на християнських моральних цінностях. / За ред. д-ра пед. наук, проф. Жуковського В. М. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2009. – 56 с.
17. Навчальна програма з духовно-морального виховання дошкільників/Укладачі: В. В. Скрипник, В. Є. Сучок. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2009. – 24 с.
18. Основи християнської етики. 5 клас. Підручник / В. М. Жуковський, Н. М. Лахман, Т. В. Саннікова, С. В. Филипчук, Гаврисюк О. Я., М. М. Николин. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 224 с.
19. Основи християнської моралі та поведінки/ред. В. Сучок. – Одеса: Друк, 2009. – 128 с.
20. Основи християнської етики. 5 клас. Хрестоматія / ред. В. М. Жуковський // Упорядник І. Є. Мазур. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 248 с.
21. Основи християнської етики. Зошит для учня. 5 клас // Жуковський В. М., Олішкевич К. В. – Острог, 2008. – 63 с.
22. Основи християнської етики. 6 клас : підручник / В. М. Жуковський, Н. М. Лахман, М. М. Николин, С. В. Филипчук, – К.: Літера ЛТД, 2010. – 192 с.
23. Основи християнської етики. 6 клас. Хрестоматія / ред. В. М. Жуковський // Упорядник І. Є. Мазур. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 248 с.
24. Основи християнської етики. Зошит для учня. 6 клас // Жуковський В. М., Олішкевич К. В. – Острог, 2008. – 71 с.
25. Основи християнської етики: Посібник для вчителів/учнів п'ятих класів/Упорядник: Влад М. В. – Чернівці: “Місто”, 2010. – 152 с.
26. Основи християнської етики: Посібник для вчителів/учнів шостих класів/ Упорядник: Влад М. В. – Чернівці: “Місто”, 2010. – 152 с.
27. Основи християнської етики: Посібник для вчителів/учнів сьомих класів/ Упорядник: Влад М. В. – Чернівці: “Місто”, 2010. – 152 с.
28. Основи християнської етики: Посібник для вчителів/учнів восьмих класів/ Упорядник: Влад М. В. – Чернівці: “Місто”, 2010. – 152 с.
29. Основи християнської етики: Посібник для вчителів/учнів дев'ятих класів/ Упорядник: Влад М. В. – Чернівці: “Місто”, 2010. – 152 с.
30. Сабара Олександра. Вибір добра. Основи християнської етики: Метод. матеріали. – Львів: Світ, 2009. – 96 с.
31. Сіданіч І. Л., Дорога Доброчинності: Робоч. Зошит для учнів 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Сіданіч І. Л., Огульчанський Б. Ю. – К.: Навч. книга, 2007. – 52 с.: іл. – (Курс “Християнська етика в укр. культурі”).
32. Сохань Г. Основи християнської етики: Підручник для учнів 6 класів загальноосвітніх навчальних закладів. – Львів: Світ, 2008. – 136 с.
33. Уроки з християнської етики для школярів. – Острог, 2002. – 352 с.
34. Християнська етика і педагогіка: статті та уроки. – Острог, 2000. – 312 с.
35. Хрестоматія з духовно-морального виховання дошкільників / Укладачі: А. М. Богуш, В. Є. Сучок. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2009. – 234 с.
36. Християнське виховання. Хрестоматія. На допомогу вихователям середніх груп дошкільних навчальних закладів / Упор. О. Франкевич, О. Шиян, Я. Ясниська. – Львів: Світ, 2009. – 112 с.
37. Християнське виховання. Хрестоматія. На допомогу вихователям старших груп дошкільних навчальних закладів/Упор. О. Франкевич, О. Шиян, Я. Ясниська. – Львів: Світ, 2009. – 120 с.
38. Християнські цінності: історія і погляд у третє тисячоліття. Збірник наукових записок Національного університету “Острозька академія”. – Острог, 2002. – Том VI. – 544 с.